

Povjerenstvo za ocjenu doktorskoga rada Adnana Čirgića

Akademik Milan Moguš, predsjednik
Prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić, mentorica
Prof. dr. sc. Rajka Glušica, član
Doc. dr. sc. Loretana Despot, član

Na sjednici Fakultetskoga vijeća Filozofskoga fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera Osijeku imenovani smo u povjerenstvo za ocjenu doktorskoga rada Adnana Čirgića *Govor Podgoričkih muslimana*. Fakultetskom vijeću podnosimo sljedeće izvješće:

IZVJEŠĆE O DOKTOSKOM RADU ADNANA ČIRGIĆA *GOVOR PODGORIČKIH MUSLIMANA (SINHRONA I DIJAHRONA PERSPEKTIVA)*

Doktorski rad Adnana Čirgića *Govor podgoričkih muslimana (sinhrona i dijahrona perspektiva)* opisuje skupinu govora unutar zetskopodgoričkoga crnogorskoga dijalekta Dakle, opisuje jednu crnogorsku skupinu govora koja je sačuvala određene jezične osobine koje se razlikuju od ostalih govora istoga crnogorskoga dijalekta. Rad je pisan crnogorskim književnim jezikom.

Doktorski rad Adnana Čirgića *Govor podgoričkih muslimana* podijeljen je na ova poglavlja *Uvod, Akcenatsko stanje, Fonetske osobine, Morfološke osobine, Sintaktičke osobine, Napomene o leksiku, Rječnik karakterističnih lekika, Zaključak, Rezime, Govorni i književni prilozi*. Rad završava popisom pisane građe i kraticama, te popisom primarne i sekundarne literature. U prilogu su i zapisi tekstova kazivača, kao što je to uobičajeno u dijalektološkim radovima.

Prvi dio uvoda govori o povijesti govora podgoričkih muslimana. A. Čirgić uvijek *musliman* piše malim slovom jer govori o vjerskoj pripadnosti, a ne o narodnosti. Autor tvrdi da su muslimani na prostoru Podgorice kao vjera nastupili dolaskom Turaka. Govori o tome kako su se školovali u mehtebima i medresama. Podgorica je za vrijeme vladavine Turaka bila grad razvijene prosvjete, trgovine i obrta te građevinarstva. Kada Podgorica potpada pod vlast Kneževine Crne Gore, okolnosti se za muslimane mijenjaju pa mnogi muslimani iseljuju. Neki su se iselili odmah nadomak Podgorice, u Tuze koji su bili pod turskom vlasti, a nakon Drugog svjetskog rata mnogi su se odselili u Skadar. Manji dio odselio je u Sarajevo i u Carigrad. Smanjenjem broja muslimana u Podgorici, dolaskom pravoslavnih Crnogoraca iz drugih krajeva u Podgoricu, počinje se mijenjati stari podgorički govor. Adnan Čirgić tvrdi da se taj govor još donekle sačuvao u govoru starijih muslimanskih žena u Podgorici koje su pod utjecajem patrijarhalnoga načina života bile vezane uz kuću i grad. Budući da su stari podgorički muslimani uglavnom sada nastanjeni u Tuzima i Skadru, i da su tamo, izolirani, najviše sačuvali osobine podgoričkih govora, Adnan Čirgić snimao je ponajviše na tim punktovima govor podgoričkih muslimana. Drži da govor muslimana u Tuzima očrtava

zapravo ne samo izvorni govor podgoričkih muslimana, nego i stari podgorički govor općenito.

U drugom dijelu uvoda autor navodi izvorne govornike iz Tuza, Skadra i Podgorice koje je snimao i čiji je govor opisivao. Uglavnom je razgovarao sa starijim ženama: najmlađa je imala 68, a najstarija 108 godina. Imena i prezimena kazivačica, godine, mjesto rođenja i mjesto boravka navodi A. Čirgić na kraju rada, a upozorava i da se služio starijim zvučnim i video snimkama.

Adnan Čirgić u uvodu još govori o cilju i metodologiji istraživanja. Istraživao je govore na određenim lokacijama, a izbor punktova objasnio je u uvodu (Tuzi, Skadar, Podgorica). Pored zvučnih zapisa suvremenoga stanja navedenih govora, istražuje i arhivske podatke poput službenih pismohrana, rukopisa, dokumenata u privatnom vlasništvu kako bi dao sliku ne samo današnjega stanja tih govora, nego i njihova povijesnoga razvoja. Odlučio je opisati samo ona obilježja govora podgoričkih muslimana koja odstupaju od crnogorskoga književnog jezika ili od općecrnogorskih obilježja jer bi cjelovit opis govora podgoričkih muslimana zahtijevao mnogo veći prostor. U radu često rabi komparativnu metodu: uspoređuje govor podgoričkih muslimana sa susjednim govorima, osobito s govorima plemena Kuča, uspoređuje govor mlađeg i starijeg stanovništva, uspoređuje suvremeni govor s onim u ranijim zapisima, a ponajviše uspoređuje, kao što je već rečeno, govor podgoričkih muslimana s govorom podgoričkih pravoslavaca te sa suvremenim crnogorskim književnim jezikom. Adnan Čirgić uvijek pored suvremenoga stanja zapisuju i ono što se javlja u pisanim spomenicima ranijih vremena te na taj način upozorava na promjene ili na kontinuitet određenoga jezičnog obilježja.

Središnji dio rada podijeljen je na poglavlja koja su uobičajena u dijalektološkim opisima: naglasak, fonologija, morfologija, sintaksa, leksik, zaključak. Literatura i prilozi govora nalaze se na kraju rada, kao što je već rečeno.

Govor je podgoričkih muslimana dvonaglasni, samo sa silaznim naglascima: dugosilaznim i brzim: Bòk -- Bòga. U tim govorima brzi se naglasak ne može ostvariti na posljednjem otvorenom slogu. Slogotvorno r može biti samo kratko bez obzira na to je li naglašeno ili nenaglašeno. A. Čirgić zapisuje tipove naglasaka na pojedinim vrstama riječi, tj. imenicama (sve tri sklonidbe), pridjevima, zanjenicama, brojevima, priložima, glagolima (svih vremena i načina).

U poglavlju pod naslovom *Fonetske osobine* autor najprije upozorava da je u fonološkom opisu najviše osobina koje govor podgoričkih muslimana izdvajaju od ostalih govora. U otvorničkom (vokalnom) sustavu A. Čirgić upozorava na dosljednu zamjenu turskoga sufiksa -luk s -lak: *konšilak, rahatlak*. Otvornička skupina *ao* sažemlje se u *a*: *gljeda, doša, poreka*. Otvornička skupina *ae* sažimlje se u brojevima u *e*: *jedanejs, trinejs*.

Od ostalih vokalnih osobina valja svakako izdvojiti odraz jata. On je ikavsko-jekavski prema pravilu da dugo jat daje *i*, a kratko jat *je*: *vriime - đeca; sino - činjet*. To je pravilo ikavsko-jekavskoga odraza jata poznato u hrvatskom štokavskom narječju, upravo u jednom dijalektu štokavskoga narječja, slavonskom dijalektu. I ovim se opisom A. Čirgića potvrđuje da se neke jezične osobine mogu pojaviti u različitim jezicima koji ne moraju biti ni prostorno bliski. Budući da je ikavsko-jekavski odraz jata jedan od bitnih kriterija za određivanje govora podgoričkih muslimana, A. Čirgić navodi različite teorije o postanku toga odraza. Pavle Ivić drži da je riječ o samostalnom razvitku unutar crnogorskoga sustava i zove te govore ikavsko-jekavskima. Mihailo Stevanović misli da je riječ o ugledanju crnogorskih muslimana na muslimane iz Bosne koji govore ikavski. To je objašnjenje teško prihvatljivo jer doista nije riječ o ikavskim, nego o ikavsko-jekavskim govorima. Bosanski muslimani nemaju ikavsko-jekavski, nego čisto ikavski odraz jata, pa kada bi i bila mogućnost oponašanja govora zbog

vjerskih razloga, onda bi takav govor bio ikavski. Dušan Ičević drži također kao i Stevanović da je takav odraz jata utjecaj sociolingvističkih razloga: da su se muslimani željeli razlikovati od pravoslavnih sumještana. Isto misli i Dragoljub Majić.

Vojislav P. Nikčević i Mato Pižurica drže da je riječ o utjecaju albanskih govora. Dakako, i doktorand Adnan Čirgić ima svoje objašnjenje ikavsko-jekavskoga odraza jata. A. Čirgić opravdano drži da je riječ o samostalnom razvitku unutar crnogorskoga sustava jer je riječ o pravilu (dugo jat daje *i* - kratki jat *je*) i jer ne postoje jasne naznake o seobi stanovništva iz Bosne u Crnu Goru, upravo Podgoricu. Povezanost s albanskim muslimanima mogla je samo pospješiti navedenu pojavu.

Za zatvornički (konsonantski) je sustav važno istaknuti da dosljedno čuva zatvornik *h* u svim položajima, da poznaje glasove *š* i *ž*. Glas *h* ne poznaju pravoslavni podgorički govori. Zvonačnik (sonant) *v* gubi se u intervokalnom položaju između *o/e* i *i* na pretposljednem slogu u riječi: *Hadžiomeroća* (za *Hadžiomerovića*). Zvonačnik (sonant) *j* gubi se u zapovjednom načinu (imperativu): *nemo* za *nemoj*. Također se gubi u 3. o. mn. prezenta (*čítau*), u intervokalnom položaju između dvaju *i* (komparativ *stari*). Usuprot tomu, javlja se intervokalno *j* u glagolskom pridjevu radnom, tipa: *uzejo*. Zvonačnik *l* umekšava se ispred *i* i *e* te na kraju sloga: *ljipo*, *pljeća*, *Fadilj*. Zatvornik *k* ispred *i* u orijentalizmima prelazi u *ć*: *ćitab*. U govorima se podgoričkih muslimana javlja i premetanje tipa *hi* za *ih* (*da hi rečem*). Zvučni suglasnici na kraju se riječi obezvučuju: *narot*, *zup*. U navedenim govorima javljaju se štakavizmi i šćakavizmi, tj. zatvornici *stj* i *skj* mogu dati *št* i *šć*: *izvješćava* i *izvještava*. Šćakavizam je starija pojava u jezičnom razvoju što znači da supostoje stariji i noviji oblici. U zatvorničkoj skupini *zd*, *st* i *št* na kraju riječi gubi se drugi zatvornik: *krs*, *žalos*. Jotacija je dosljedna za *b*, *p*, *m* i *v*: *pljesma*, *srblijet*, *vljera*.

U radu se govori i o morfološkim osobitostima govora podgoričkih muslimana. Prezimena koja službeno završavaju na *-ić* u navedenim govorima završavaju na *-ića* (u genitivu *su*). Sklanja se samo osobno ime, a ne i prezime koje ostaje u genitivu: *Sadik Pepića iz Vranja molji...*, *izdat ljust rođenja Arslamu Hadžiomerovića*. U ljd. imenica *i*-vrste nastavak je *-om*: *soljom*, *noćom*. U ljd. imenica muškoga roda ne čuvaju se više oprjeke po palatalnosti: *ocom*, *kraljom*. Neke imenice mogu imati dva roda, pa mogu imati i dvije sklonidbe (npr. *varoš* može biti muškoga i ženskoga roda, *večer* može biti sva tri roda, *pogan* može biti muškoga i ženskoga roda) itd. U zamjenica se govori *hi* za enklitičke oblike *ih* i *im*: *ja hi izučī*, *dadne hi putni trošak*. Posvojna zamjenica njezin glasi *njozin*. Osobne zamjenice često se rabe umjesto posvojnih: *Doša je on i otac mi*. Glagolski prilog prošli navedeni govori ne poznaju, infinitiv se javlja sa i bez završnoga *i*, glagoli na *-im* u 1. o. jd. prezenta u 3. o. mn. prezenta imaju nastavak *-u* (*vidu*, *trču*), glagolski pridjev radni muškoga roda na *ao* (od staroga *al*) daje *a*: *stiga*, *moga*. Ostali oblici imaju nastavak s intervokalnim *j*: *uzejo*, *pogimujō*, *viđejo*. Glagolski se pridjev trpni najviše tvori na *t*: *prodat*, *primorata*. Pluskvamperfekt se čuva kao i u ostalim crnogorskim govorima (obje tvorbe). Dalje u radu Adnan Čirgić upozorava na neke specifične priloge (*ćorečke*, *tudin*), veznike (*ilji/ilj*, *alji/alj*), prijedloge (*zarađ*), te na naveske u riječima poput *zi* (*ovizi*, *tizi*), *nake* (*ovudinake*, *jučenake*).

Sljedeće je veliko poglavlje rada iz sintakse. Navodimo u ovom opisu osnovna obilježja. Prijedlog *od* zamijenjen je sustavno prijedlogom *iz* uz genitiv (*Uzejo sa ga iz Marka*), pojava prijedloga *sebep* (turc.) s genitivom (*sebep česa*), udvostručenje prijedloga *sa/s* (*sa š njim*, *sa s Cetinja*), prijedlog *od* umjesto *o* za lokativ (*Priča mi je od tome*), udvostručenje zamjenica (*Oni su mi mene kazalji*). Govori se i o nekim osobinama kongruencije, uporabi enklitike *se*.

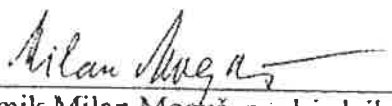
Posljednje je poglavlje koje izravno govori o opisu govora podgoričkih muslimana iz leksikologije. U uvodnom dijelu toga poglavlja autor tvrdi da je teško izdvojiti leksik

podgoričkih muslimana od ostaloga crnogorskoga leksika. Može se reći da je u tim govorima zastupljeno više tucizama nego u ostalih Crnogoraca. Tom je dijelu doktorskoga rada Adnan Čirgić priložio rječnik karakteristična leksika, abecedni rječnik ponajviše tucizama i orijentalizama.

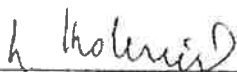
Rad Adnana Čirgića *Govor podgoričkih muslimana* opisuje govor jedne crnogorske skupine govora unutar crnogorskoga zetsko-podgoričkoga dijalekta s određenim fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i leksičkim odstupanjima. Opis se odnosi na govor vjerske muslimanske skupine koja se po navedenim odstupanjima razlikuje od ostalih govora zetsko-podgoričkoga dijalekta. Znanstveni je prinos rada u uspostavi kriterija po kojima se može lingvistički dokazati postojanje navedene skupine govora. Pored toga, znanstveni je prinos i u tome što je to u crnogorskoj literaturi jedan od prvih sustavnijih opisa gradskoga govora. Muslimanski su govori istraživani u Republici Bosni i Hercegovini, ali u Republici Crnoj Gori slabije, pa je rad Adnana Čirgića prvi veliki rad o muslimanskim govorima u Crnoj Gori. To je i prva monografija koja proučava jezik podgoričke dijaspore u Skadru.

Metodologija je rada primjerena dijalektološkom opisu, autor je snimao navedene govore na nekoliko punktova, istraživao je stare zapise, uspoređivao navedene govore sa susjednima, uspoređivao je navedene govore s crnogorskim književnim jezikom. Na temelju snimljene građe uspostavljaju se kriteriji za određivanje mjesta navedene skupine govora unutar jednoga crnogorskoga dijalekta.

Doktorski rad Adnana Čirgića metodološki je dobro postavljen, donosi novosti u opisu govora i držimo da predstavlja vrijedan znanstveni dijalektološki prinos u montenegristici, i općenito u slavistici.

Akademik Milan Moguš, predsjednik

Prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić, mentorica

Prof. dr. sc. Rajka Glušica, član

Doc. dr. sc. Loretana Despot, član